

บทที่ 6

สรุปและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุป

ผลจากการศึกษาพบว่า แนวคิดที่สำคัญในจริยศาสตร์ของค่าน้ำ คือ แนวคิดเรื่องเจตจำนงดี ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญคือ เป็นสิ่งดีโดยปราศจากเงื่อนไข ดีในตนเอง ดีในทุกสถานการณ์ และทุกสภาพแวดล้อม ในทัศนะของค่าน้ำเกี่ยวกับการกระทำดีต้องเป็นการกระทำที่เกิดจากเจตจำนงดีเท่านั้น และการกระทำที่เกิดจากเจตจำนงดีก็มีความหมายเช่นเดียวกับการกระทำตามหน้าที่ อันเกิดจากสำนึกในหน้าที่อย่างแท้จริง โดยไม่คาดหวังผลตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น นอกจากนั้น ค่าน้ำยังชี้ให้เห็นอีกว่า การกระทำที่ดีอันเกิดจากเจตจำนงดีหรือสำนึกในหน้าที่ก็คือ การกระทำที่เกิดจากเหตุผล ซึ่งค่าน้ำถือว่าเหตุผลเป็นพื้นฐานของการทำความดี ส่วนการกระทำที่เกิดจากอารมณ์ความรู้สึก หรือที่ค่าน้ำเรียกว่าแรงขับนั้น ไม่ว่าจะเป็นการกระทำที่เกิดจากอารมณ์ด้านบวกหรือด้านลบก็ตาม ในทัศนะของค่าน้ำก็ไม่ถือว่าเป็นการกระทำที่ดี เพราะเป็นการกระทำที่เป็นไปตามเงื่อนไขเท่านั้น นอกจากนี้ ค่าน้ำยังถือว่าค่าทางจริยธรรมของการกระทำมีความแน่นอนตายตัว โดยไม่ขึ้นอยู่กับผู้กระทำ เวลา สถานที่และสภาพแวดล้อมใด ๆ รวมทั้งเกณฑ์ตัดสินการกระทำก็มีความแน่นอนตายตัวด้วยเช่นกัน

ส่วนแนวคิดที่สำคัญในประเด็นเรื่องความดี ความชั่วของพุทธปรัชญา คือ แนวคิดเรื่องกรรม ความหมายของกรรม คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา อันได้แก่ เจตจำนงหรือความตั้งใจซึ่งเป็นตัวนำและกำหนดทิศทางในการกระทำของมนุษย์ เจตนาถือเป็นตัวแท้จริงของกรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กัมมํ วทามิ” หมายความว่า ภิกษุทั้งหลาย เจตนานั้นเองเราเรียกว่ากรรม บุคคลตั้งใจแล้วจึงกระทำด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การกระทำทางกาย วาจา ใจ ขึ้นอยู่กับเจตนาที่เป็นตัวผลักดันอยู่เบื้องหลัง ถ้าเจตนามีรากเหง้าที่เป็นกุศลหรือที่เรียกว่า กุศลมูล ย่อมเป็นมูลเหตุของการกระทำที่ดี ในทางตรงข้าม ถ้าเจตนามีรากเหง้าที่เป็นอกุศลหรือที่เรียกว่า อกุศลมูล ย่อมเป็นมูลเหตุของการกระทำที่ชั่วหรือไม่ถูกต้อง มูลเหตุของการกระทำอันได้แก่ กุศลมูล

และอภุศลมูลนี้เป็นเกณฑ์หลักในการตัดสินการกระทำซึ่งเกณฑ์ดังกล่าวนี้มีความตายตัวแน่นอน นอกจากนี้ ในทัศนะของพุทธปรัชญา ค่าของการกระทำ คือ ดี ชั่ว มีความแน่นอนตายตัวเสมอ ส่วนทัศนะในเรื่องหน้าที่ พุทธปรัชญามุ่งเน้นการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่โดยไม่หวังผลตอบแทนในระดับของการทำหน้าที่หรือปฏิบัติธรรมขั้นสูง หรือกล่าวได้ว่าเป็นการกระทำโดยไม่ต้องยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง และการทำความดีของพุทธปรัชญานอกจากจะมีมูลฐานจากปัญญาแล้ว อารมณ์ความรู้สึกด้านบวก เช่น ความเมตตาอย่างบริสุทธิ์ก็จัดได้ว่าเป็นการกระทำที่ดีเช่นกัน

เมื่อนำแนวคิดเรื่องเจตจำนงดีของค่านิยมมาพิจารณาเปรียบเทียบกับแนวคิดในพุทธปรัชญา จึงพบว่า ความเห็นทางจริยศาสตร์ของค่านิยมมีความคล้ายคลึงกับแนวคิดในพุทธปรัชญาอยู่ 4 ประเด็น คือ 1. ความเป็นสัมบูรณ์นิยม 2. เกณฑ์ในการตัดสินการกระทำ 3. ทัศนะในเรื่องหน้าที่ และ 4. บทบาทของเหตุผลอันเกี่ยวกับจริยธรรม แต่ในความคล้ายคลึงก็มีบางแง่มุมที่แตกต่างกัน ดังผลการศึกษาที่สามารถสรุปความได้ต่อไปนี้

1. ความเป็นสัมบูรณ์นิยม ผลจากการศึกษาพบว่า ในประเด็นเรื่องความเป็นสัมบูรณ์นิยม ค่านิยมและพุทธปรัชญามีความคล้ายคลึงกันในเรื่องที่เกณฑ์สำหรับตัดสินการกระทำและค่าทางจริยธรรมมีความแน่นอนตายตัว กล่าวคือ ในทัศนะของค่านิยม ค่าทางจริยธรรม คือ ดี ชั่ว ถูก ผิด มีความแน่นอนตายตัว ถ้าการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นการกระทำที่ดี มันย่อมต้องดีเสมอโดยไม่ขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลง เช่น บุคคลผู้กระทำ สถานที่ เวลา หรือสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ การพูดความจริงเป็นการกระทำที่ดีเสมอ ไม่ว่าจะกระทำโดยใคร หรือพูดเวลาใด สถานที่ไหน สภาพแวดล้อมเป็นอย่างไรก็ตาม การพูดความจริงก็ย่อมเป็นการกระทำที่ดีเสมอ ค่านิยมยอมรับว่าค่าทางจริยธรรมมีความแน่นอนตายตัวและยอมรับอีกว่าเกณฑ์ที่จะนำมาใช้ตัดสินการกระทำก็ต้องมีความแน่นอนตายตัวด้วยเช่นกัน สำหรับค่านิยม เกณฑ์ตายตัวที่นำมาใช้ตัดสินการกระทำคือ เจตจำนง ถ้าการกระทำใดเกิดจากเจตจำนงดีก็ย่อมตัดสินได้ว่า การกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ดีหรือมีคุณค่าทางจริยธรรม ในทางตรงกันข้าม ถ้าการกระทำใดเกิดจากเจตจำนงชั่วก็ย่อมตัดสินได้ว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ชั่วหรือไม่มีคุณค่าทางจริยธรรมแต่อย่างใด ส่วนในทัศนะของพุทธปรัชญา ค่าทางจริยธรรมหรือค่าของการกระทำก็มีความตายตัวแน่นอนเช่นกัน การพูดความจริงเป็นการกระทำที่ดีเสมอ กล่าวคือ ความดีเป็นคุณลักษณะที่แน่นอนของการพูดความจริง ไม่ว่าจะกระทำนี้เกิดขึ้นที่ไหน เวลาใด สภาพแวดล้อมเป็นอย่างไรก็ตาม ในทำนองเดียวกัน ในทัศนะของพุทธปรัชญา การฆ่าคนก็ย่อมจัดได้ว่าเป็นการกระทำที่ชั่วเสมอ การฆ่าคนเป็นการกระทำที่บุคคลหนึ่งเบียดเบียนประทุษร้าย

บุคคลอื่นโดยทำให้ถึงแก่ความตาย ความชั่วเป็นคุณลักษณะที่แน่นอนของการฆ่าคนเสมอ ไม่ว่าการกระทำดังกล่าวนี้บุคคลใดเป็นผู้กระทำ กระทำที่ไหน เวลาใด หรือมีสภาพแวดล้อมเป็นอย่างไรก็ตาม นอกจากนี้ เกณฑ์ที่นำมาใช้ตัดสินทางจริยธรรมก็มีความแน่นอนด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ถ้าการกระทำใดเกิดจากกุศลมูลก็ตัดสินได้ว่า การกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ดีเสมอ ในทางตรงข้าม ถ้าการกระทำใดเกิดจากอกุศลมูลก็ย่อมตัดสินได้ว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ชั่วหรือไม่ถูกต้องเสมอ เพราะกุศลมูลและอกุศลมูลมีความแน่นอนตายตัว โดยไม่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขอื่นใดทั้งสิ้น

2. เกณฑ์ในการตัดสินการกระทำ ผลจากการศึกษาพบว่าในประเด็นเรื่องเกณฑ์ตัดสินการกระทำ ค่านิยมและพุทธปรัชญามีความคล้ายคลึงกันในแง่ที่ว่า เกณฑ์สำหรับตัดสินการกระทำนั้นมุ่งเน้นที่สาเหตุของการกระทำเป็นหลัก กล่าวคือ ในทัศนะของค่านิยมการกระทำที่ดีจะต้องมีสาเหตุมาจากเจตจำนงดี ค่านิยมอธิบายเจตจำนงดีว่า เป็นสิ่งที่ดีโดยปราศจากเงื่อนไข มันมีความสมบูรณ์ในตัวเอง เจตจำนงดีเป็นสิ่งที่ดีในทุกสถานการณ์และทุกสภาพแวดล้อม โดยไม่ต้องอิงอาศัยปัจจัยภายนอกใด ๆ มาเสริมคุณค่าความดีของมัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ค่าความดีของเจตจำนงดีมิใช่ได้รับจากผลของการกระทำหรือเป้าหมายใด ๆ ในทางตรงกันข้าม การกระทำที่ไม่ถูกต้องย่อมมีสาเหตุจากเจตจำนงที่ชั่วหรือไม่ดีนั่นเอง ส่วนพุทธปรัชญา ในเรื่องความดีความชั่วและเกณฑ์ที่ใช้ตัดสินทางจริยธรรมนั้น มีคำเกี่ยวข้องที่สำคัญคือ คำว่า เจตนา ความหมายของกรรมคือ เจตนา อันได้แก่เจตจำนง ความตั้งใจ การเลือกตัดสิน หรือพลังนำที่เป็นตัวกระทำ เจตนาหรือเจตจำนงนี้เป็นตัวนำปวงชี และกำหนดทิศทางแห่งการกระทำทั้งหมดของมนุษย์ เจตจำนงเป็นแกนนำในการริเริ่ม ประมวลร่างสรรค์ทุกอย่าง ดังนั้น จึงจัดว่าเป็นตัวแท้จริงของกรรม การกระทำทางกาย วาจา ใจจึงขึ้นอยู่กับเจตนาที่เป็นตัวผลักดันอยู่เบื้องหลัง ถ้าเจตนามีรากเหง้าที่เป็นกุศลหรือที่เรียกว่า กุศลมูล อันได้แก่ความไม่โลภ ความไม่โกรธ และความไม่หลง ย่อมเป็นสาเหตุของการกระทำที่ดี ถ้าเจตนามีรากเหง้าเป็นอกุศลหรือที่เรียกว่า อกุศลมูล อันได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลง ย่อมเป็นสาเหตุของการกระทำที่ชั่วหรือไม่ถูกต้องอย่างแน่นอน

3. ทัศนะในเรื่องหน้าที่ ผลจากการศึกษาพบว่าในประเด็นเรื่องหน้าที่ทางจริยธรรม ค่านิยมและพุทธปรัชญามีความคล้ายคลึงกันในแง่ที่ว่า การกระทำตามหน้าที่จะต้องเกิดจากสำนึกในหน้าที่อย่างแท้จริง โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน เป้าหมาย หรือผลประโยชน์ใด ๆ ในทัศนะของค่านิยมการกระทำที่ดีจะต้องเกิดจากเจตจำนงดี และการกระทำที่เกิดจากเจตจำนงดีนี้มีความหมายเช่นเดียวกับการกระทำตามหน้าที่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า เจตจำนงดีเป็นสิ่งที่อยู่ภายในและ

แสดงออกมาในรูปของการกระทำตามหน้าที่ การกระทำตามหน้าที่ของค่านิยมมุ่งเน้นการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ กล่าวคือ เป็นการกระทำอันเกิดมาจากสำนึกในหน้าที่โดยไม่ได้กระทำเพียงเพื่อหวังผลตอบแทนหรือมีเงื่อนไขอื่นใด สำหรับพุทธปรัชญา ก็มุ่งเน้นให้กระทำหน้าที่เพื่อหน้าที่โดยไม่ต้องหวังผลตอบแทน หรือเป็นการกระทำที่ไม่ต้องมีเงื่อนไข หรือกระทำโดยไม่ต้องยึดมั่นถือมั่น ดังที่ท่านพุทธทาสให้ทัศนะว่า

“เมื่อสมัครมีหน้าที่อย่างฆราวาส ก็ทำหน้าที่อย่างฆราวาส และขอให้ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ มันก็คงเป็นการทำงานเพื่องานอยู่นั่นเอง จะเลี้ยงลูกเลี้ยงเมียมันก็คือหน้าที่ ก็ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ มันจะไม่มีความสุขหรือ... หน้าที่เพื่อหน้าที่ก็เป็นการทำงานเพื่องาน จะมีอะไร จะกินอะไร จะใช้อะไร ก็เป็นการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ไปหมด นั่นแหละก็จะประกอบไปด้วยธรรมะ” จากข้อความที่ยกมา จะเห็นได้ว่า การทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ที่จัดได้ว่าเป็นการกระทำที่ดี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง การทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ก็คือการทำความดีเพื่อความดี หรือการปฏิบัติธรรมเพื่อธรรมนั่นเอง พระพุทธองค์ทรงสอนว่าให้ทำความดีเพื่อตัวความดีเอง มนุษย์เรากระทำดีเนื่องจากมีเจตนาดีหรือกุศลเจตนาเป็นตัวนำ เมื่อมนุษย์มีเจตนาดีที่จะกระทำสิ่งใด ๆ ก็ย่อมกระทำเพื่อความดีนั้น ๆ โดยไม่หวังผลตอบแทนที่เป็นทรัพย์สินหรือผลประโยชน์ใด ๆ นอกเหนือจากการกระทำดีดังกล่าว หรือกล่าวอย่างสรุปได้ว่า มนุษย์เราทำความดีเพื่อความดี เราปฏิบัติธรรมเพื่อธรรม กระทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ มิใช่เพื่อหวังลาภยศทั้งทางวัตถุเงินทองและชื่อเสียง จึงจะได้ชื่อว่าเป็นคนดีที่แท้จริง พุทธปรัชญา มุ่งเน้นการกระทำที่ดีที่เริ่มตั้งแต่จิตใจหรือที่เรียกว่า มโนกรรม ผู้ที่ประกอบกรรมดีจะต้องเป็นผู้มีมโนกรรมที่ดี โดยเริ่มตั้งแต่มีเจตนาที่ดี โดยเน้นหลักที่ทำความดี หรือกระทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ดังที่ท่านพุทธทาสสอนว่าให้ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ หรือที่ท่านใช้คำว่าให้ทำงานเพื่องานโดยเน้นหลักที่ไม่ต้องกระทำเพื่อสิ่งอื่นใด จึงจะเป็นการกระทำที่ดีที่สุดและไม่เป็นทุกข์ที่ว่า “ทำงานเพื่องานนี้” ไม่มี ความทุกข์ จะไม่รู้สึกเป็นทุกข์ถ้าทำได้จริง ถ้าเขาทำไม่ได้ จิตใจมันไม่ยอม มันไม่เข้าใจ มันก็ทำไม่ได้ แต่ถ้าเขาเข้าใจและทำได้การทำงานเพื่องานก็จะเป็นไม่ทุกข์ จะไม่เป็นที่น่าระอาหรือเบื่อหน่าย พุดอีกทีหนึ่งก็พูดว่า การงานเป็นสุขถ้าคนนั้นมีจิตใจสูงถึงขนาดที่ว่าสามารถทำงานเพื่องานได้ แล้วมันจะสนุกไปหมดไม่ว่าเป็นงานชนิดไหน ไม่ต้องไปดูหนังดูละคร ไม่ต้องไปเที่ยวเสเพลเกเร ประพฤติ อบายมุข เขาก็จะมีความสุขมีความสุขอยู่ในการทำงาน หรือว่าแม้จะเหน็ดเหนื่อยตรากตรำก็ไม่รู้สึกเป็นทุกข์ ถ้าจิตมันสูงถึงขนาดที่เรียกว่า “ทำงานเพื่องาน” การงานก็จะเป็นไม่ทุกข์”

4. บทบาทของเหตุผลอันเกี่ยวกับจริยธรรม ผลจากการศึกษาพบว่าในประเด็นเรื่อง บทบาทของเหตุผลอันเกี่ยวกับจริยธรรม ค่านิยมและพุทธปรัชญามีความคล้ายคลึงกันในเรื่อง เหตุผลเป็นพื้นฐานของการกระทำที่ดี ในทัศนะของค่านิยมการกระทำที่ดีมีสาเหตุมาจากเจตจำนงดี เมื่อกล่าวถึงเรื่องเจตจำนงดี สิ่งสำคัญมากที่เกี่ยวข้องกับเจตจำนงดีก็คือ สิ่งที่สร้างหรือผลิต เจตจำนงดี นั่นคือ เหตุผล ค่านิยมเชื่อว่ามนุษย์เรามีเหตุผลสำหรับดูแลความประพฤติหรือการกระทำ ต่าง ๆ ในเมื่อธรรมชาติได้จัดระบบให้สิ่งต่าง ๆ เหมาะสมกับงานที่ทำ เหตุผลก็ต้องผลิตเจตจำนงดีซึ่ง ดีในตนเอง เพราะเหตุผลเป็นสิ่งจำเป็นที่สุดของเจตจำนงดีรวมทั้งเป็นมูลฐานของการกระทำที่ดี ทั้งหลายอีกด้วย ในทัศนะของพุทธปรัชญาเหตุผลหรือปัญญาเป็นมูลฐานของการกระทำที่ดีได้ว่าเป็น การกระทำที่ดี ผู้ที่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญาจัดว่าเป็นผู้มีชีวิตที่ประเสริฐ และผู้ที่มีปัญญาสามารถ แยกแยะวินิจฉัยได้ว่าการกระทำอย่างไรที่จัดได้ว่าเป็นการกระทำที่ดี การกระทำอย่างไรจึงจัดได้ว่าเป็น การกระทำที่ไม่ถูกต้อง ดังที่ท่านพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) กล่าวถึง ปัญญา ว่าเป็นความรู้ทั่วหรือรู้ชัด ได้แก่ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้ เหตุผลหรือความรู้ประเภทคัดจัดสรรและวินิจฉัย คือ แยกแยะวินิจฉัยได้ว่า จริง เท็จ ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร ไม่ควร คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้ความ สัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลหรือปัจจัยต่าง ๆ รู้ภาวะตามความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ รู้ว่าจะนำไปใช้ หรือปฏิบัติอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาได้

ส่วนประเด็นที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างค่านิยมกับพุทธปรัชญา คือ ในการทำความดี ค่านิยมไม่ให้ความสำคัญต่ออารมณ์ความรู้สึกใด ๆ ทั้งอารมณ์ด้านบวกและด้านลบ แต่พุทธปรัชญาให้ ค่าแก่การกระทำที่เกิดจากอารมณ์ด้านบวก เช่น ความเมตตา นอกจากนี้ ค่านิยมยังถือว่า การกระทำ ที่ดีจะต้องมีการพินิจกันระหว่างเหตุผลกับอารมณ์ความรู้สึก แต่พุทธปรัชญามีทัศนะว่า การกระทำที่ดี เกิดจากอารมณ์ความรู้สึกด้านบวก หรือเกิดจากปัญญาเพียงอย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้

ในทัศนะของค่านิยม มนุษย์เรามีแรงผลักดันให้กระทำการต่าง ๆ อยู่ 2 ประการคือ เหตุผล และอารมณ์ความรู้สึกหรือเป้าหมายหรือผลประโยชน์ต่าง ๆ ซึ่งค่านิยมเรียกแรงผลักดันประการหลังว่า แรงขับ คนที่กระทำความดีสำหรับค่านิยม คือ คนที่กระทำโดยใช้เหตุผล กล่าวคือ จะต้องสลัดความรู้สึก อารมณ์ เป้าหมายหรือผลประโยชน์ต่าง ๆ ออกทั้งสิ้น ค่านิยมไม่ให้ความสำคัญแก่การกระทำที่เกิดจากอารมณ์ ความรู้สึกทั้งด้านบวกและด้านลบ เพราะค่านิยมถือว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการกระทำที่เป็นไปตาม เงื่อนไขเท่านั้น

สำหรับพุทธปรัชญา การกระทำที่เกิดจากปัญญาย่อมจัดว่าเป็นการกระทำที่ดีอย่างแน่นอน นอกจากนี้ การกระทำที่เกิดจากอารมณ์ความรู้สึกด้านบวก เช่น ความรัก ความเมตตาที่บริสุทธิ์ใจ ก็จัดได้ว่าเป็นการกระทำที่ดีหรือถูกต้องได้ ดังที่ท่านพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเมตตาว่า เมตตา คือ ความรัก ความมีไมตรี ความปรารถนาดี ความอยากให้ผู้อื่นมีความสุข และประสบแต่สิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ ความเมตตาที่ไม่เจือปนหาอันเป็นความเมตตาที่บริสุทธิ์ จึงจะจัดได้ว่าเป็นการกระทำที่ดีหรือมีคุณธรรม โดยท่านยกตัวอย่างถึงความรักความเมตตาที่พ่อแม่มีต่อลูกไว้ว่า “พ่อแม่รักลูก ห่วงดีต่อลูก ยินดีในความดำรงอยู่เป็นอยู่ด้วยดีของลูก อยากให้ชีวิตของลูก เจริญงอกงาม มีความสุขปราศจากโรคภัย ความรักความปรารถนาดีนี้เป็นไปโดยพ่อแม่มิได้หวังที่จะให้ชีวิตร่างกายของลูกเป็นที่เสพละเอียดสุขเวทนา และถึงแม้ชีวิตของลูกจะไม่เป็นเงื่อนไขช่วยคำนวณความมั่นคงถาวรแห่งตัวตนของพ่อแม่ พ่อแม่ก็ยังคงรักและหวังดีเอาใจใส่ในการที่จะให้ลูกดำรงชีวิตอยู่ด้วยดี ซ่อนนับว่าเป็นคุณธรรม”

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาเปรียบเทียบทำให้ทราบว่า แม้จะมีบริบทแวดล้อมที่แตกต่างกัน ค่านิยมและพุทธปรัชญาซึ่งเป็นตัวแทนของฝ่ายตะวันตกและฝ่ายตะวันออกตามลำดับ ก็มีแนวคิดที่คล้ายคลึงกันได้ อย่างไรก็ตาม การที่ค่านิยมและพุทธปรัชญามีสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันนี้เอง ก็อาจจะเป็นสาเหตุทำให้แนวคิดในบางประเด็นมีรายละเอียดที่แตกต่างกันอยู่บ้าง ซึ่งส่วนมากจะเป็นเรื่องของความละเอียดลึกซึ้งที่แนวคิดในพุทธปรัชญามีความละเอียดลึกซึ้งกว่าแนวคิดของค่านิยมดังผลของการศึกษาข้างต้น

6.2 ข้อเสนอแนะ

1. จากการศึกษาเปรียบเทียบ ทำให้เราทราบถึงลักษณะที่คล้ายคลึงและแตกต่างกัน ของค่านิยมและพุทธปรัชญาอันเป็นตัวแทนของฝ่ายตะวันตกและฝ่ายตะวันออกตามลำดับ ซึ่งความรู้ที่ได้มานี้ น่าจะนำมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติจริงในสังคมปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

2. ค่านิยมเป็นนักปรัชญาชาวตะวันตกที่มีชื่อเสียงและมีความสามารถเป็นอย่างยิ่ง ค่านิยมได้เขียนปรัชญาทั้งจริยศาสตร์ อภิปรัชญา และญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้ จากการศึกษาเปรียบเทียบในครั้งนี้ ทำให้ทราบถึงความสามารถอย่างมากของค่านิยมในทางจริยศาสตร์ ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่า เราน่าจะมีการศึกษาเปรียบเทียบความคิดทางอภิปรัชญาและญาณวิทยาของค่านิยมกับพุทธปรัชญา

เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่างกัน อันจะนำความรู้ที่ได้นี้มาใช้ประโยชน์
ในวงวิชาการปรัชญาสืบต่อไป

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University